

Af velfærdsstatens tilblivelseshistorie

af Morten Thing

[*Social Kritik* 44/juni 1996, s.10-19.]

I disse tider hvor velfærdsstatens ligfærd genopføres næsten dagligt under megen rituel jublen, er der kommet en fornyet interesse for hvad den var denne færd og hvor den færdedes før den blev til velfærd.

Interessen har ikke mindst samlet sig omkring tilblivelsen af Socialdemokratiets programskrift fra 1945 *Fremtidens Danmark* og dets idéhistoriske og praktiske forudsætninger. Man har peget på flere sådanne forudsætninger. Man har bl.a. peget på J.M. Keynes økonomiske tænkning som den kommer til udtryk i hans bog *General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1935. Keynes tænkte her for første gang nationalbudgettet ind i en politisk-strategisk sammenhæng. Tidligere havde man især interesseret sig for nationalregnskabet som et husholdningsregnskab der skulle stemme og gerne gå i nul. Keynes peger imidlertid på at man ved hjælp af pengepolitik og finanspolitik, budgetunderskud og inflation kan udjævne de konjunkturer, som kapitalismen altid havde lidt under. Og samtidig opnå noget nær fuld beskæftigelse.

Dette spørgsmål om *keynesianisme* har spillet en vigtig rolle i diskussionen om programmets tilblivelse, og man har diskuteret om ikke simpelthen keynesianismen var nøglen til at forstå velfærdstaten.

Niels-Henrik Topp har i en disputats fra 1986 fremlagt *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945* (Kbh. 1987) og lader uden at tematisere det direkte sin bog kulminere i netop *Fremtidens Danmark*, idet omsvinget markeres med Jens Otto Krag og hans tilknytning til Socialiseringskommissionen. Topp skriver: "For Socialdemokratiet kom holdningsændringen i forbindelse med et generationsskifte, hvor en række yngre økonomer, der var påvirket af Myrdals, Keynes' og Beveridges ideer, begyndte at gøre sig gældende og her især Jens Otto Krag, som var sekretær for *Socialiseringskommissionen*" (s.372).

Der er naturligvis mange elementer i historien om velfærdsstatens tilblivelse. Det spiller her en vigtig rolle, at Socialdemokratiet i Danmark var indstillet på at bruge lovgivningen til sociale reformer. Men de sociale reformer, som f.eks. blev virkelighed med Socialreformen i 1933 adskiller sig kvalitativt fra velfærdsstatsprojektet.

Så vidt jeg kan se kan man udskille en række elementer, som er vigtige markører af forskelle mellem en reformpolitik som Socialreformen og en reformpolitik som Velfærdsstaten:

1. at en lang række forskellige politikområder tænkes sammen i en profylaktisk, demokratiserende og konjunkturudjævnende politik: arbejdsmarkedspolitik, uddannelsespolitik, familjepolitik, institutionspolitik, socialpolitik, kulturpolitik, boligpolitik osv.;
2. at finans- og pengepolitikken bruges som redskaber i dette projekt;
3. at samfundsudviklingen forstås som en proces der er gennemskuelig, planlægningsmulig og kalkulerbar;
4. at den nye helt i dette projekt er 'samfundsingeniøren', økonomen.

I denne sammenhæng er økonomiteorien kun et moment. Og videre er projektet ikke kun bundet til programskriftet *Fremtidens Danmark*, men er netop et projekt som er udfoldet i den historie, som her skal fortælles om en del af dens tilblivelse.

Det er sådan, at en række af den ny tids helte, de nye socialingeniører, i trediverne indgik i et skandinavisk miljø, hvori disse tanker udvikledes. Hermed vil jeg ikke fortælle en

historie om et lukket system. For der indgår naturligvis også andre historier. F.eks. historien om Socialdemokratiet og arbejderklassen.

Fra 1933-1948 eksisterede der i Danmark en gruppe yngre økonomer. I begyndelsen hed gruppen Socialistisk Politgruppe, senere skiftede den navn til Socialistiske Økonomers Forening. Gruppen var den længste del af tiden en del af et miljø af andre socialistiske faggrupper som samledes i foreningen Clarté, som fra 1936 til 1943 udgav et blad af samme navn. Frem til 1937 var det et sted hvor kommunister, socialdemokrater og ikke-organiserede socialister kunne mødes og diskutere; men i 1937 trak kommunisterne sig ud efter en strid om moskvaproceserne og den spanske borgerkrig¹.

I politgruppen var det ikke mindst folk som Mogens og Ester Boserup, Erik Ib Schmidt, Per Kirstein og Henning Friis der var toneangivende. Gruppen arbejdede bl.a. med studiekresprojekter, og ser ud til at have været i jævn vækst 30'erne igennem. I 1935 melder den, at den har 48 medlemmer, i 1937 at den har 65 medlemmer.

Også i Norge og Sverige var der også aktive socialistiske grupper blandt økonomerne, og i julen 1936 samledes på det svenske LOs skole i Brunnsvik 80 repræsentanter fra de fem nordiske lande. Det var det svenske LO der var vært for sammenkomsten, og mødet dannede optakt til en hel række sådanne møder hvor fagbevægelserne i Skandinavien diskuterede økonomi og arbejderbevægelsens politik med venstreorienterede økonomer. Fra Danmark deltog bl.a. Mogens Boserup, Jørgen Dich, Henning Friis og Erik Ib Schmidt. Fra Norge bl.a. Åke Ording og Johan Vogt. Fra Sverige bl.a. Gunnar Myrdal og Herbert Tingsten².

Set i retrospektiv er der næppe tvivl om at disse møder var et virksomt led i den proces, der førte de skandinaviske socialdemokratier ind på den nye økonomiske politik, som lanceredes efter krigen og som resulterede i opbygningen af velfærdsstaterne. For det som skete på møderne var, at den særlige "svenske skole" omkring Gunnar og Alva Myrdal fik en afgørende betydning for udviklingen i de andre lande. Den fusion mellem Keynes og Myrdal der i en vis forstand blev resultatet, blev født ud af disse møder og viderebearbejdet ikke mindst i politgruppens regi for Danmarks vedkommende.

Det første Brunnsvikmøde fandt sted fra den 27.-31. december 1936. Henning Friis refererede mødet i *Clarté* 1/feb 1937 og skrev: "Her mødtes for første gang ikke blot i den

¹ Se nærmere herom i min bog *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960*, s.439ff.

² I et interview med mig sagde Erik Ib Schmidt: "Jeg ved ikke hvem initiativet kom fra, om det kom fra LO-siden i Sverige, eller det kom fra akademikersiden. Jeg vil gætte på det var den lille økonomiske hjernetrust i Stockholm, i LO: Rudolf Meidner og Gösta Rehn og de der folk." Interview 24.2.1988.

nordiske arbejderbevægelses historie, men sikkert i verdens, intellektuelle fagfolk fra mange lande, som alle stod på socialismens grund, men med yderst forskellige partimæssige anskuelser." Han fremhævede ikke mindst Myrdals foredrag, der mente, "at videreførelsen af krisepolitikken nu måtte ledes over i en konstruktiv kriseforebyggende politik, som samtidig var en socialpolitik af langt større dimensioner end hidtil set. Socialisering var derimod i Sverige ikke aktuel politik."

På andendagen diskuterede man udfra Ester Boserups artikel i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1936 "Nogle centrale økonomiske spørgsmål i lys af den marxistiske teori" hvor hun gennemgik Keynes' netop udkomne bog *The General Theory of Employment, Interest and Money*, ligesom Johan Vogt holdt foredrag om Keynes. Myrdal tilsluttede sig disse moderne økonomer, men var eklektiker og ville ikke opstille noget system. Henning Friis opridsede linjerne således: "Som man forstår blev diskussionen yderst livlig og vil sikkert, ligesom mødet som helhed, have den nyttige virkning, at danskere og nordmænd til næste dyst studerer "den svenske skole" (som fik kælenavnet "kohandelspolitikens ideologi"), mens svenskerne sætter sig ind i, hvad marxisme er."

Fra dansk side bidrog Erik Ib Schmidt og Mogens Boserup med en større analyse af udviklingen i Danmark 1929-36, mens Svend Laursen bidrog med "Nogle udviklingslinjer i pengeteorien", hvor han ud fra Schumpeter og Marx analyserede bidrag til pengeteorien, herunder også Keynes³.

I foråret 1937 iværksatte polit-gruppen en studiekrets om "den svenske skole" og en én om socialpolitik i de skandinaviske lande. I september 1937 skiftede gruppen navn til Socialistiske Økonomers Forening, og samtidig afløste Ester Boserup Mogens Boserup som sekretær. Og så annonceredes den anden Brunnsvik-konference til julen 1937⁴. I november 1937 var Sven Axel Abrahamsen formand for foreningen.

Det andet nordiske møde i Brunnsvik havde "den svenske skole" på dagsordenen. Det var især Johan Vogt, der påtog sig at kritisere svenskerne, men diskussionen ser ud til at være meget mere åben end i 1936: såvel nordmændene, som danskerne synes at have været interesserede i de svenske teorier.

I en større opsats gennemgik svenskerne Pierre Guinchard og Gunnar Lindgren hvad man egentlig skal forstå ved "den svenske skole" i en slags svar til Johan Vogt. De ser den snarere som et felt end en egentlig skoledannelse. Men i dette miljø var der et vist fællespræg. Bl. a. pegede de på den svenske økonom Knut Wicksell som en teoretisk forudsætning. De pegede også på gælden til den filosofiske Uppsala-skole med dens antimetafysiske og antiteleologiske holdning. Endelig pegede de på en vigtig forudsætning deri, "att de svenska ekonomerna i kanske högre grad än de flesta andra länders ekonomer fått anledning att syssla med ekonomisk-politiska problem." Indretningen på interventionisme var sikkert nået længere i Sverige, mente de, fordi den teoretiske sagkundskabs prestige var større dér end de fleste andre steder. Gennem det økonomiske udredningsarbejde var de svenske økonomer kommet i den misundelsværdige position at kunne lave økonomiske eksperimenter i samfundsmålestok.

I et særligt afsnit gik de ind på konferencens frontstilling mellem marxismen og den svenske skole. Deres indvending mod marxismen som økonomisk teori var at den byggede på en metafysisk værdilære. De så det metafysiske i at værdien skulle have sin "substans" i arbejdet. Men afslørede i øvrigt at deres kendskab til den marxistiske værditeori var meget

³. Papirer fra 1. Brunnsvikmøde i Erik Ib Schmidts arkiv.

⁴. *Clarté* 2/marts 1937 og 6/sep. 1937.

ringe, hvad de også indrømmede. De understregede det strengt objektive ved deres egen teori. De accepterede imidlertid den sociologiske kendsgerning at der var klasser i samfundet, og at man gennem interventionismen kunne gribe socialreformatorisk ind i forholdet mellem klasserne. Men de så dette socialreformatoriske (som lokaliseres til Myrdalernes bog *Kris i befolkningsfrågan*) som et personligt engagement, der intet havde med teorien at gøre. Den var i princippet apolitisk.

Johan Vogt svarede på indlægget, og diskussionen ser ud til at have afklaret en række forskelle. Gösta Rehn forsvarede den svenske skole og understregede at den havde kritiseret Keynes for at han ikke tager hensyn til opsparringen i sin konjunkturanalyse. Og måske denne delvise akcept af Keynes og delvise akcept af socialreformerne førte til en anklage for "eklekticisme". Henning Friis mente at dét var en strid om ord og lagde en vis distance til Johan Vogts kritik. Referaterne tyder klart på, at mange træk ved den svenske skoles 'praktisk-politiske' side tiltalte også de ikke-svenske deltagere.

Et andet stort spørgsmål, der kom op på mødet var fagbevægelsen og den demokratiske stat. Af diskussionsreferatet fremgår det, at flere ledende danske fagforeningsfolk deltog i diskussionen, således Axel Olsen, Otto Jensen og Sigvald Hellberg. Fra studentside deltog også Erhard Jacobsen i diskussionen. Et ikke uinteressant aspekt for de stud.politter som var med, berørte Henning Friis da han gjorde opmærksom på "det interessefællesskab, der var mellem de socialistiske akademikere og fagbevægelsen ved besættelse af adskillige poster i administrationen".⁵

Muligvis var det diskussionerne fra mødet, der inspirerede til den diskussionskrets, som Socialistiske Økonomers Forening (SØF) afholdt i foråret 1938 sammen med Clarté om "Arbejderbevægelsens hovedproblemer". Fra en indberetning om Socialdemokratiske Studenters arbejde ved vi, at SØF på dette tidspunkt omfattede 145 medlemmer ud af Clartés ialt 450 medlemmer⁶.

I 1938 var det planen at indkalde til det tredje nordiske møde for økonomer og fagforeningsfolk i Buskerud i Norge. Clarté annoncerede også mødet, men tilsyneladende blev det ikke til noget. For i november 1939 kunne Clarté annoncere, at LO og Socialistiske Økonomers Forening i Oslo netop havde udsendt indbydelse til det tredje nordiske møde i julen 1939 på Arbeidernes Høgskole i Syverud. Mødet skulle handle om "Krigens økonomiske problemer for de nordiske lande", "Fagorganisationernes lønpolitik under

⁵. Brunnsvikmødet 1937. Papirer i Erik Ib Schmidts arkiv.

⁶. Rapport om Socialdemokratiske Studenters Virksomhed 1936-37. Socialdemokratiets arkiv, ks.875, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

krigen", "Nordens internationale stilling" og "Den økonomiske teoris betydning for arbejderbevægelsen". Til det sidste punkt skulle Mogens Boserup indlede. Krigen havde tydeligt sat sit spor i programmet. Desværre har vi intet referat af mødets forløb.

SØF er den af de fagkritiske grupper, som holdt længst ud. Det skyldes formentlig en række samvirkende forhold. Men vigtigt er det, at gruppen gennem de nordiske møder orienterede sig mere éntydigt mod fagbevægelsen og dermed også Socialdemokratiet. Det skete næppe i første række fordi gruppen allerede 1937-38 var socialdemokratisk, men fordi også venstrefløjen i gruppen, ikke mindst boserupperne, så muligheden for at påvirke arbejderbevægelsens politik mod venstre. For boserupperne skete det at de i løbet af 1939 lagde deres hovedarbejde politisk set i Clarté og SØF⁷. Kommunisterne trækker sig ud af arbejdet efter bruddet i 1938, andre går under jorden efter 21. juni 1941. Reelt bliver SØF i krigens første år en diskussionsklub for venstreorienterede økonomer som gerne vil påvirke Socialdemokratiets politik. Fra at have været en gruppe af politstuderende, var det nu en forening af kandidater. Én af forbindelserne i Danmark til fagbevægelsen gik over Einar Nielsen, den tidligere kommunistiske faglige sekretær, som nu var næstformand i DsF. Han var bl.a. tilhænger af at gøre Erik Ib Schmidt til leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. Men det blev en anden hastigt fremstormende SØFer, nemlig Jens Otto Krag⁸.

I 1941 blev Erik Ib Schmidt formand for SØF, og fra den tid eksisterer en protokol⁹. Gennem den kan vi se at SØF endda overlevede Clarté og holdt offentlige møder indtil maj 1944, hvor der var op til 50 deltagere tilstede. I august 1944 besluttede bestyrelsen sig for at arbejde for et fjerde nordisk møde, et projekt, som Schmidt havde en samtale med Ib Kolbjørn om den 26. september 1944. Kolbjørn lovede at støtte projektet ved at tale med DsFs formand Eiler Jensen om det. Kontakten til Eiler Jensen formidledes i 1945, dato er ikke opgivet, men det er tænkeligt at det har været omkring 1. marts 1945¹⁰. På et møde med SØFs bestyrelse udtalte han sin stærke interesse for et nyt nordisk møde.

I september 1944 udsendte SØF et duplikeret referat af Gunnar Myrdals *Varning för Fredsoptimism*, og der afholdtes to møder, de eneste her i krigens sidste halvår: ét om Myrdals bog og ét med Jørgen Dich, hvor han fortalte om sine indtryk fra Sverige, om efterkrigsplaner m.v. Til disse møder kunne man samle 20 og 17 deltagere.

Erik Ib Schmidt understregede da jeg interviewede ham, at hvis man skal forstå den proces, som førte frem til Jens Otto Krag og Gersmanns bog *Krigsøkonomi og Efterkrigsproblemer* (1944) og *Fremtidens Danmark* (1945), så er det ikke nok at lave en doktrin-historisk undersøgelse af de trykte kilder, som Niels-Henrik Topp har gjort det. Han sagde bl.a.: "Det der for mig havde virkelighed, det var det der blev skrevet i alle de utrykte notater, vi skrev. Vi sad jo i forskellige offentlige stillinger og skrev notater og mødtes i små grupper

⁷. Se Steen Bille Larsen: *Mod strømmen. Den kommunistiske "højre"- og "venstre"-opposition i 30-ernes Danmark*, Kbh. 1986, s. 134f., hvor han argumenterer for at gruppen i disse år reelt nærmer sig socialdemokratiske venstrefløjssynspunkter.

⁸. Erik Ib Schmidt i interview 24.2.88.

⁹. Bestyrelsesprotokol for socialistiske økonomers forening 1941-1945. Erik Ib Schmidts arkiv.

¹⁰. Jvnf. brev fra Erik Ib Schmidt til Eiler Jensen om sagen, dateret 22.2.1945. Erik Ib Schmidts arkiv.

og skrev notater. Jeg har en stor samling notater fra dengang, hvor vi der sad i administrationen, og de der sad i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, Bjørn Olsen, Paldam, Krag, Kampmann, Gersmann og jeg mødtes og skrev lange notater om Socialdemokratiets økonomiske problemer og hvordan man skulle tackle efterkrigstidens problemer, notater som så blev drøftet i Arbejderbevægelsens Erhvervsråds folkevalgte forsamling og i partiledelsen og så videre". Schmidt var som Jens Otto Krag og Ester Boserup ansat i Direktoratet for Vareforsyning. I SØFs mødeprotokol ligger der en seddel med foreningens medlemmer blandt det akademiske personale i Varedirektoratet. Tolv personer er der på listen. En betragtelig del af de ansatte. Schmidt pågede at der var et miljø af ganske unge økonomer med samme baggrund, som under krigen udgjorde et diskuterende miljø. I dette miljø viderebearbejdedes ikke mindst påvirkningerne fra Brunnsvikmøderne. Han pegede også på hans egen anonyme, dupliserede bog fra 1942 *Prisdannelsen under socialistisk økonomi*, som et udslag af denne proces.

Sommeren 1945 blev der holdt en del møder, hvor der planlagdes et nyt nordisk møde, denne gang igen i Brunnsvik. På trods af interessen fra Eiler Jensen og DsF blev det alligevel svensk LO som blev arrangør. Brunnsvikmødet, som nu hed Den nordiske Økonom- og Fagforeningskonference, fandt sted den 26.-31. december 1945. Konferencen havde 97 deltagere, stort set lige mange økonomer og fagforeningsfolk. Fra Danmark deltog bl.a. Jens Otto Krag, Erik Ib Schmidt, Erhard Jacobsen, Ivar Nørgaard, Henning Friis, Ester og Mogens Boserup, Lauge Kallestrup, Eiler Jensen, Kai Lindberg og Henry Grünbaum. Konferencens ændrede karakter fremgik måske af den mere magtfulde repræsentation. Fra Norge f.eks. finansminister Erik Brofoss og partisekretær og næstformand Tryggve Bratteli og fra Sverige Gunnar Myrdal som nu var med som handelsminister og Aug. Lindberg og Gunnar Anders som var henholdsvis formand og næstformand for LO¹¹. Konferencens første dag handlede diskussionerne om "De nordiske landes socialdemokratiske efterkrigsprogrammer og det pågående økonomiske planlægnings- og reformarbejde". Jens Otto Krag skulle som sekretær i partiets socialiseringskommission holde oplæg om socialisering. Hertil skulle Erik Ib Schmidt ligeledes holde et oplæg. Begge indlæg skulle kommenteres af den norske finansminister Erik Brofoss, Rafael Rinne fra Finland og Rich. Sterner fra Sverige.

Ifølge Erik Ib Schmidts notater opridsede Krag 4 typer af interventionsøkonomi¹²: 1. den totale socialisering som under den russiske revolution. Den kunne ikke bruges i Danmark. 2. Beveridge-planen som det engelske Labour havde taget til sig, og som han karakteriserer som planøkonomi ved pengene, men som ikke kan stå alene. 3. Planøkonomi ved repræsentation i erhvervslivet, kaldet amfibiesystemet. Det kan heller ikke stå alene. Endelig er der: 4. Planøkonomi ved lovgivning og administration. Tydeligvis er Krag tiltalt af en blandingsmodel med finanspolitikken som et vigtigt instrument.

Krag peger på det påfaldende træk ved de nordiske socialdemokratiets efterkrigsprogrammer, at de er samfundsprogrammer og ikke klasseprogrammer. De satser ikke på ændret fordeling, men på større effektivitet, produktion og beskæftigelse. Og ifølge Schmidts noter rejser han spørgsmålet: "Var det programmets skyld vi led valgnederlag?". Her tænkte han naturligvis på det sviende nederlag, det danske socialdemokrati led ved valget i oktober 1945,

¹¹. Papirer fra Brunnsvikmødet i Erik Ib Schmidts arkiv.

¹². Her bygger han tilsyneladende på Fritz Bauers *Økonomisk Nyorientering*, Kbh. 1945.

hvor partiet mistede 18 mandater til kommunisterne¹³. Det interessante er, at Krag's perspektiv er tosidet: på den ene side taler han om strategi, om vejen til socialisme. Det understreges ikke mindst af hans afslutning, hvor han rejste spørgsmålet: "Men hvad er forskellen på dem og os? De fastholder det privatkapitalistiske grundlag. Vi forkaster principielt dette". På den anden side understreger han at de nye programmer ikke har noget klassemæssigt perspektiv. Denne dobbelthed blev vigtig i det efterfølgende.

Det socialistiske perspektiv var også hovedpointen i Erik Ib Schmidts indlæg, som hed "Svar til socialismens kritikere". Heri imødegik han den kritik som efter krigen fra borgerlig konservativ og liberal side var blevet rejst mod socialismen. Han tog her udgangspunkt i frihedsrettighedernes situation under kapitalismen og under den socialisme han havde i tankerne. Her opridsede han dels det forhold at konkurrencen under kapitalismen altid også var en begrænsning af andres frihed; og dels at man ikke kunne tilgodese de manges behov uden at inddrage råderetten over samfundets rigdom for de få, som nu beherskede den.

Stud. polit. Ivar Nørgaard som refererede Brunnsvikmødet i en kronik i *Social-Demokraten* (8.1.46), knyttede også an til det socialistiske perspektiv. Men mere som en indforstået forudsætning som når han skriver: "Endvidere var der enighed om, at man aldrig kunde nå et socialistisk samfund ved Beveridge-modellen alene". Men ellers var det planøkonomiske aspekt det vigtigste for ham. I forhold til indholdet i *Fremtidens Danmark* kom han med følgende interessante betragtning: "Socialdemokraterne i Norge, Sverige og Danmark har alle udarbejdet et udførligt konstruktivt efterkrigsprogram, nemlig i Norge: "Arbejde til alle", i Sverige: "De 27 punkter" og i Danmark "Fremtidens Danmark". Disse programmer adskiller sig en del i formen, men er temmelig stærkt i overensstemmelse med hinanden i indholdet, ikke mindst af den grund, at "Arbejde til alle" og "De 27 punkter" er benyttet til kilde ved udformningen af det danske efterkrigsprogram." Så tæt havde samarbejdet altså været at Nørgaard uden blusel kunne mene, at det danske program er skrevet af efter de andres.

Ser vi forløbet som en proces, kan vi altså dels se en integration af den ny tids planlæggere, økonomerne, i socialdemokratiernes programudformning. Vi kan se denne integration foregå via en tilnærmelse mellem det skandinaviske venstreorienterede økonommiljø og fagbevægelserne i form af Brunnsvikmøderne. På disse møder foregår en anden proces som er af betydning for programarbejdet, nemlig en fælles reception af Keynes, den svenske skole og et nyt politikparadigme, hvor de forskellige politikker integreres i en ny profylaktisk social- og arbejdsmarkedspolitik, velfærdsstaten. I denne proces mødes de

¹³ Kommunisterne havde ekstraordinært fået tre pladser i Folketinget i 1945, fordi de jo ikke var repræsenteret efter valget i 1943 hvor partiet var forbudt. Så formelt gik partiet fra 0 pladser til 18.

danske og norske 'marxister' med de svenske 'kohandelspolitikere', men konfrontationen igangsætter en dynamisk proces hvor de tre parter ser ud til at tage fra hinanden, hvad de har brug for til deres eget formål. En viderebearbejdning af det indhøstede materiale foregår under krigen i en slags trekant mellem økonomerne i Varedirektoratet, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og Socialiseringskommissionen. Processen resulterer i nogle tekster som Krag og Gersmanns bog og *Fremtidens Danmark*. Som program er *Fremtidens Danmark* en tosidet størrelse. På den ene side er det en strategi for en ny produktionsmåde, for socialisme. På den anden side er det et 'samfundsprogram' og ikke noget 'klasseprogram' som Krag sagde. Og i det videre forløb er det dette sidste som bliver realiseret, da højkonjunktoren kommer i slutningen af 50'erne. Da er økonomerne på plads i administrationen og har udplaceret den gamle administrations jurister som planlæggerne par excellence.

Socialistiske Økonomers Forening fortsatte med at eksistere en tid efter besættelsen. I februar 1946 holdt SØF en række møder, bl.a. med den amerikanske arbejdsmarkedsforsker Walter Galenson¹⁴ og med Gunnar Myrdal. SØF deltog i forberedelsen af det næste nordiske møde i 1946. Det afholdtes i tiden fra den 11.-16. august 1946 på Mommark Færgesgård og havde DsF som indbyder. Men herefter må man antage, at SØF er gået i opløsning. Der afholdes godt nok endnu ét nordisk møde i maj 1948 på LO-skolen i Sørmarka i Norge. Men her ses SØF ikke at være parthaver i forberedelserne¹⁵.

¹⁴. Galenson opholdt sig efter anden verdenskrig i Skandinavien og skrev flere bøger og artikler om arbejdsmarkedsforhold, bl.a. *The Danish system of labour relations. A study in industrial peace*, Cambridge, Mass., 1952.

¹⁵. Papirer til det nordiske møde i 1946 og 1948 i Erik Ib Schmidts arkiv.

Men den nye erfaring Socialdemokratiet havde gjort med at integrere intellektuelle i partiets kollektive tænkearbejde fortsatte alligevel under nye former. Jens Otto Krag og K.B. Andersen tog initiativet til møder på det socialdemokratiske gruppeværelse på Christiansborg med en gruppe, som kaldtes "Kredsen". Den var nok domineret af økonomer, men også folk som Poul Henningsen og Knud Lundberg var med. Møderne resulterede bl.a. i bogen *Tidehverv og samfundsorden*.¹⁶ Det var historisk noget nyt, at samarbejdet mellem Socialdemokratiet og intellektuelle kunne være så vellykket. Og det markerede også et epokeskift i Socialdemokratiets historie: Tidens nye helt, socialingeniøren, indfandt sig ikke kun i statens apparat. Efter Hedtoft og H.C. Hansen overtog Kampmann og Jens Otto Krag ledelsen af parti og stat.

Historien om de venstreorienterede økonomer og velfærdsstatens tilblivelse er en slags hængsel mellem Socialdemokratiets 'fortid' og dets 'nutid'. Eller sagt på en anden måde: her støder to epoker i partiets historie sammen. I diskussionen efter krigen er der stadigvæk en bevidsthed om, at velfærdsstatsprojektet kunne være en strategi for et nyt samfund, men som vist altså en dobbeltbevidsthed om at projektet også kunne opfattes som et rationaliseringsforsøg.

Introduktionen af den nye tankegang kommer ind i Socialdemokratiet udefra, fra en gruppe intellektuelle og er idéhistorisk et brud med klassisk socialistisk tankegang. For disse intellektuelle er rejsen gennem velfærdsstaten en rejse fra intellektuel til embedsmand. I og med de i højkonjunkturen realiserer velfærdsstaten, udarbejder de også deres egen magtposition.

Velfærdsstaten gør det muligt for Socialdemokratiet - ikke mindst på grund af den lange højkonjunktur - at realisere reformtiltag som de klassiske socialister næppe havde troet mulige indenfor det kapitalistiske samfunds rammer. Det gjorde det nærliggende at nedprioritere og efterhånden helt skippe idéen om et nyt samfund.

Imidlertid indeholder velfærdsstaten både for Socialdemokratiet og for socialingeniørerne også bitre erfaringer indskrevet i successen. Den kalkulerbarhed de sidstnævnte havde tiltroet udviklingen måtte de afskrive. Planlægning af udviklingen viste sig i praksis meget vanskeligere end man havde troet. Den sociale ingeniørkunst måtte - selvom den helst ikke vil tale om det - indstille sig på en vis ydmyghed overfor historien og 'udviklingen'.

For Socialdemokratiet var den bitre erfaring af betydelig tungere konsekvens. Det viste sig, at velfærdsstaten havde den uintenderede effekt, at den ødelagde magtgrundlaget for Socialdemokratiet. Socialdemokratiets klassiske magtbasis var en ghetto-organiseret arbejderkultur af en relativ stor homogenitet. Velfærdsstaten flyttede arbejderne fra de lukkede og usunde ghettoer til nye og socialt blandede sociale boligbyggerier i forstæderne og videre til parcelhusene. Den forøgede velfærd igangsatte sociale processer, som opløste den type selvbevidst arbejderkultur, vi kender fra mellemkrigstiden til fordel for en mere statistisk eksisterende arbejderkultur. Der er stadigvæk kulturelle forskelle mellem sociale grupper i Danmark, men arbejderklassen er ikke her afgrænset som et klart og selvbevidst felt.

Erosionen af den gamle ghettokultur er begyndelsen til Socialdemokratiets nuværende krise. Den bitre erkendelse er, at Socialdemokratiets store succes med velfærdsstaten også var begyndelsen til denne krise. Manglen på identitet og strategi er netop karakteristisk for krisen. Roden hertil ligger tilbage i dobbeltheden i velfærdsstatsprojektet sådan som Krag erkendte det allerede i 1946.

¹⁶. Jens Otto Krag (red.): *Tidehverv og samfundsorden*, Kbh. 1954.